

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra Českého jazyka a literatury

**Manželství v literatuře 19. století na příkladu díla K. V. Raise a bratří Mrštíků
(Kalibův zločin a Maryša)**

Bakalářská práce

Autor: Karabáčková Petra

Studijní program: B0114A090005 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Jan Bílek, Ph.D.

Oponent práce: Mgr. Tomáš Rell

Zadání bakalářské práce

Autor: Petra Karabáčková

Studium: P20P0310

Studijní program: B0114A090005 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Manželství v literatuře 19. století na příkladu díla K. V. Raise a bratří Mrštíků (Kalibův zločin a Maryša)**

Název bakalářské práce AJ: Marriage in literature of 19th century on example of works K. V. Rais and Mrštík's brothers (Kalibův zločin and Maryša)

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zabývat fenoménem manželství v dílech Kalibův Zločin (K. V. Rais) a Maryša (A. a V. Mrštík). Cílem bude vhléd do problematiky sňatku a manželství jejich hlavních postav. Poskytne zhodnocení východisek, postojů a situace hlavních postav ve vztahu k jejich uzavřenému manželství v kontextu dobových společenských norem.

LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku. 2.*, dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 1082 s. ISBN 978-80-7106-963-8.

JUSTL, Vladimír a MACEK, Emanuel. *Bratři Mrštíkové*. Praha: Divadelní ústav, 1963, 85 s.

UTĚŠENÝ, Slavomír. Maryša ve vývoji českého dramatu. *Vlastivědný věstník moravský*. Roč. 11, 1956, č. 1, s. 20–23 a č. 2, s. 62–66.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Raisovo úsilí o realistickou prózu. In *Česká literatura* 6, 1958, č. 3, s. 317–340.

PRCHAL, Zdeněk, HLADKÝ, Martin a FRIEDRICHOVÁ, Hana. *Život a dílo Karla Václava Raise: český básník a spisovatel, jeden z předních představitelů realistické venkovské prózy, rodák bělohradský, čestný občan města Lázně Bělohrad*. Městské kulturní středisko: Město Lázně Bělohrad, 2006, 20 s. ISBN 80-239-7925-6.

Zadávající pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jan Bílek, Ph.D.

Oponent: Mgr. Tomáš Rell

Datum zadání závěrečné práce: 15.12.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci Manželství v literatuře 19. století na příkladu díla K. V. Raise a bratří Mrštíků (Kalibův zločin a Maryša) vypracovala pod vedením vedoucího závěrečné práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Anotace

KARABÁČKOVÁ, Petra. *Manželství v literatuře 19. století na příkladu díla K. V. Raise a bratři Mrštíků (Kalibův zločin a Maryša)*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 41 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá fenoménem manželství v dílech Kalibův zločin (K. V. Rais) a Maryša (A. a V. Mrštíků). Cílem je vhlédnout do problematiky sňatku a manželství jejich hlavních postav. Poskytuje zhodnocení východisek, postojů a situace hlavních postav ve vztahu k jejich uzavřenému manželství v kontextu dobových společenských norem.

Klíčová slova: česká literatura 19. století; manželství; Kalibův zločin; Maryša

Annotation

KARABÁČKOVÁ, Petra. Marriage in literature of 19th century on example of works K. V. Rais and Mrštík's brothers (Kalibův zločin and Maryša). Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 41 pp. Bachelor Degree Thesis.

The Bachelor thesis deals with the phenomenon of marriage in the works of Kalib's Crime (K. V. Rais) and Marysha (A. and V. Mrštík). The aim is an insight into the issues of marriage and the marriage of their main characters. It provides an assessment of the backgrounds, attitudes and situations of the main characters in relation to their marriage in the context of the social norms of the time.

Keywords: Czech literature of the 19th century; marriage; Kalib's Crime; Marysha

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2022 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

ÚVOD	8
1. CIVILIZAČNÍ PROMĚNA	9
2. MANŽELSTVÍ 19. STOLETÍ	11
2.1 FORMY A ZÁKONY S NÍM SPJATÉ	11
2.2 OTÁZKA VĚKU.....	13
2.3 VOLBA PARTNERA.....	14
2.3.1 <i>Rodiče a jejich role</i>	14
2.3.2 <i>Kritéria při výběru partnera</i>	14
2.3.2.1 <i>Víra</i>	14
2.3.2.2 <i>Příslušnost k sociální vrstvě</i>	14
2.3.2.3 <i>Pověst</i>	16
2.4 MANŽELSKÝ VZTAH A JEHO REALITA	17
2.5 NEVĚRA A ROZPAD MANŽELSTVÍ.....	21
2.6 MANŽELSTVÍ BOŽENY A JOSEFA NĚMCOVÝCH	23
3. ODRAZ MANŽELSKÉHO SVAZKU NA LITERÁRNÍ PŮDĚ	25
3.1 KALIBŮV ZLOČIN.....	25
3.1.1 <i>Vznik díla a námět</i>	25
3.1.2 <i>Fabule</i>	25
3.1.3 <i>Kompozice</i>	26
3.1.4 <i>Postavy</i>	26
3.1.5 <i>Uzavřené manželství</i>	28
3.2 MARYŠA	32
3.2.1 <i>Vznik díla a námět</i>	32
3.2.2 <i>Fabule</i>	33
3.2.3 <i>Kompozice</i>	33
3.2.4 <i>Postavy</i>	34
3.2.5 <i>Uzavřené manželství</i>	36
ZÁVĚR	40
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	41

Úvod

Manželství je institut spjatý s mnohaletou historií. I když v dnešní době počet uzavřených manželství klesá, stále se najdou jedinci, pro které je uzavření sňatku jistým symbolem stvrzení partnerského vztahu. Různé kultury a náboženství světa si jeho podmínky vzniku, uzavření a práva s povinnostmi upravují dle svých vlastních norem. V Česku je považováno za dobrovolný, nikým nenucený, instituci nepodléhající akt, ve kterém je výběr partnera čistě na našem uvážení. Je důležité si však uvědomit, že tyto skutečnosti v dějinách manželství na našem území nebyly samozřejmostí. Pro téma bakalářské práce jsem se rozhodla po přečtení literárních děl, která reflektují problematiku manželství uzavřeného v 19. století, jelikož u mě vzbudila zájem.

První část práce bude obsahovat jakousi teoretickou základnu. Představí dobové společenské normy ve vztahu k uzavřenému manželství v 19. století. Poslouží mi k ucelení přehledu, týkajícího se této problematiky. Druhá část práce bude zaměřena na analýzu vybraných literárních děl literatury 19. století, která dobovou normu reflektují. Analýza poskytne vhled do uzavřeného manželského vztahu, zhodnocení východisek, postojů a situace hlavních postav ve vztahu k jejich uzavřenému manželství v kontextu dobových společenských norem.

Cílem mé bakalářské práce je analýza vybraných literárních děl 19. století, v nichž je uzavřenému manželství věnována pozornost. Tento cíl bude naplněn pomocí deskripce manželského vztahu v 19. století a následné logické indukce při analýze vybraných literárních děl. Konkrétně půjde o díla K. V. Raise *Kalibův zločin* a bratří Mrštíků *Maryša*. Zároveň bych touto prací ráda odpověděla na hypotetickou otázku, zdali literatura, jakožto umění, může být obrazem dané doby.

Práce se bude opírat o využití odborné literatury, zejména monografií Mileny Lenderové: *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století* a *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Dále pak o práci Jaroslavy Janáčkové: *Český román sklonku devatenáctého století: proměny společnosti v moderní době* a Františka Černého: *Kapitoly z dějin českého divadla*.

1. Civilizační proměna

18. století svým racionálním uvažováním pobídlo vznik průmyslové revoluce. Ta výrazně ovlivnila strukturu společnosti a její žití.¹ Koncem 18. a počátku 19. století v ekonomickém sektoru probíhá rozvoj výrobních sil, který je spjat s vrcholící průmyslovou revolucí. Jejím vlivem, dlouhodobým procesem, dochází k oprostění se od ruční výroby v manufakturách a zavedení strojů do továren. Vzniká nový způsob výroby, jehož vlivem společnost prodělala změnu ve své struktuře.²

Dle Milana Hlavačky tuto změnu struktury společnosti zapříčinily čtyři významné dlouhodobé procesy ve středoevropském 19. století – „*přechod od absolutismu ke konstitucionalismu, od poddanství k občanství, od zemského vlastenectví k nacionalismu, od tradiční společnosti ke společnosti industriální*“.³

Přechod od staré společnosti feudální ke společnosti nové, ve které se poddaní stávali občany, zapříčinila zejména revoluce v roce 1848. Tento dlouhodobý proces byl však započat již v období vlády Josefa II. a jeho josefínských reforem. Na venkově byli poddaní nespokojeni se stávajícím stavem, který se týkal komunikace s panskými úředníky. Tato skutečnost byla podnětem k regulaci nevyhovujícího stavu. Josefínská nařízení z roku 1781 vedla, i přes nespokojenost vrchnosti, ke zmírnění napětí u poddaných na venkově. Zrušila nevolnictví a nahradila ho mírným poddanstvím. Následovaly další změny z iniciativy osvícenských panovníků, týkající se například hospodářského odvětví, v němž se rušily monopoly vrchnosti na odběr surovin. I přes tyto značné změny ve společnosti nadále existoval feudální vztah, ve kterém člověk byl stále poddaným. Toto poddanství definitivně skončilo v roce 1848 rozhodnutím Říšského sněmu. Stalo se tak za náhradu, která spočívala ve vykoupení se z roboty a poddanství. Byla vymyšlena tak, aby finanční situace rolníka nebyla destabilizována. Rolník měl své vykoupení splácet pomocí uložených částek. Tato metoda mu nadále umožňovala práci na svém majetku bez finančních obtíží. Na venkově dochází vlivem těchto změn k významným proměnám vztahů mezi lidmi.⁴

¹ HAMAN, Aleš, *Trvání v proměně: Česká literatura devatenáctého století*, Praha 2010, s. 7.

² KLABOUC, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, s. 112.

³ HLAVÁČKA, Milan (ed.), *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době. II. doplněné a rozšířené vydání*, Praha 2016, s. 373.

⁴ HLAVÁČKA, Milan (ed.), *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době. II. doplněné a rozšířené vydání*, Praha 2016, s. 379–382.

V dlouhém 19. století vzniká novodobá společnost v podobě dvou hlavních společenských tříd – buržoazie a proletariátu. Za buržoazii jsou označováni vlastníci nového kapitalistického způsobu výroby. Za proletariát jsou považováni dělníci pracující v zemědělství a továrnách za určitou mzdu.

Myšlení buržoazie bylo ovlivněno racionalismem osvícenců. Jeho snahou bylo odstranit omezení, která stanovil feudální řád. Jednalo se zejména o prosazení možnosti volné soutěže a vlastnění nabytého jmění. Stavělo se proti privilegiím stavovské společnosti, týkajících se zejména jejích výhod v oblasti politiky a hospodaření. Buržoazie hlásala princip rovnosti každého člověka před zákony a prosazovala osobnostní práva spolu s vlastnictvím.

Své racionální uvažování buržoazie využívala i v oblasti manželských a rodinných vztahů. Zde se buržoazie snažila odstranit omezení, týkající se uzavření manželství. Proces nabízení a poptávání se snažila uplatnit v co nejširším společenském měřítku. Proto prosazuje možnost uzavření manželství i mezi jedinci různých společenských tříd. Uzavřené manželství ztotožňovala s uzavřením kupní smlouvy.

Buržoazie zapříčinila rozsáhlé společenské změny v evropských zemích v oblasti manželského a rodinného života. Dopomohla k oproštění se od pout patriarchální rodiny a k odstranění především církevní moci při uzavírání manželství. Musíme však poznamenat, že úsilí kapitalistické společnosti odstranit přežitky na manželské půdě nebylo procesem trvajícím pár měsíců či let, jednalo se o dlouhodobý a složitý proces s četnými kroky dopředu, ale i nazpět.⁵

Společnost na počátku 19. století, podrobující se přírodnímu řádu, založena na stavovském uspořádání a feudálních vztazích, prodělala během téhož století proměnu, která se týkala všech oblastí lidského života. Na konci 19. století společnost nebyla tou společností, kterou bývala. Už měla jisté podobnosti s tou současnou. Lidé důvěřovali technice, jejich životní styl byl podobný tomu nynějšímu. Byla to proměna celé naší civilizace, „*kteřou Werner Sombart nazval emancipací ze zajetí přírody*“.⁶

⁵ KLABOUCH, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, s. 112–113.

⁶ Citováno dle HLAVÁČKA, Milan (ed.), *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době. II. doplněné a rozšířené vydání*, Praha 2016, s. 387.

2. Manželství 19. století

2.1 Formy a zákony s ním spjaté

Manželství mohlo mít mnoho různorodých forem, kupříkladu skupinovou či individuální. I přesto bylo prvotně chápáno jako pouto mezi mužem a ženou. Toto pouto muselo být v souladu s normami dané právní soustavy.

Svazek individuální se vyskytoval ve více formách – monogamie, polyandrie či polygamie. Ve středověké Evropě byla forma svazků víceméně jednoznačná. Od vlády knížete Břetislava se upřednostňoval manželský svazek monogamní.

Na vrchol svého sedmera církev po celá léta stavěla stav panenství či panictví. Ke konci vrcholného středověku se však v sedmeru objevilo i manželství. Církev trvala na tom, aby manželský svazek byl ve formě monogamní, ostatní formy tohoto svazku byly nepřijatelné. V manželském svazku měl být muž tím, kdo ponese svou úspěšnost na poli společnosti, a žena tou, která prokáže své kvality, na nichž rodiče lpěli už od jejich útlých let. Jednalo se o vlastnosti, které měly přispět k šťastnému manželskému vztahu – podřízenost, pracovitost a schopnost se postarat o domácnost.

V 18. a především 19. století nabíralo manželství jiný směr. Šlo především o ekonomické a společenské změny, které ho zapříčinily. Změnil se vztah mezi mužem a ženou a určily se jejich role. Muž měl být tím, kdo zajistí svou rodinu hlavně po finanční stránce. Žena naopak měla být tou, kdo převezme hospodaření a starost o domácnost do vlastních rukou.

Manželství založené v evropských zemích bylo zpečetěno svatební smlouvou, na kterou se kladl důraz. Šlo o praxi týkající se světského práva, avšak církev se nezdráhala této praxi věnovat svou pozornost, chtěla si udržet své postavení. Už v 11. století kníže Břetislav ve svých dekretech hlásal, že jedinou možnou formou pro uzavření svazku je uzavřít svazek s dohledem církve. Toto vedoucí postavení církve nezměnil ani patent Josefa II. z roku 1783 pro habsburské země. Patent sice dopomohl k tomu, aby měl každý poddaný možnost volby náboženského vyznání a aby se na manželství nahlíželo jako na občanskou smlouvu, avšak církvi ponechal její postavení. Ta nadále mohla vykonávat svůj dozor, jelikož kanonická práva, která institut manželství upravovala, nebyla tímto patentem zrušena. Církev tak vlivem svého postavení mohla nadále mít

poslední slovo ve věcech týkajících se uzavření manželského svazku, ohlášky či nerozlučitelnosti manželství.

Ačkoliv v letech 1811 či 1868 proběhly rozsáhlé změny, které se týkaly občanského zákoníku, uzavírání manželských vztahů v českých zemích nadále upravovalo právo církevní, až do konce první poloviny 20. století.⁷

Občanský zákoník vydaný v roce 1811 se k manželství 19. století vyjadřuje takto: „*Manželství bylo posvátné, určené pro rozmnožení lidského pokolení, manželka a děti měly řádné bydlení tam, kde žil jejich manžel a otec. Manželské záležitosti spadaly pod církevní soud. Manželství nebylo ovšem pro každého. Bylo výsadou jen pro některé, hlavní podmínkou, na kterou bylo pravidelně povolení ke sňatku vázáno, byl důkaz, že žadatel je schopen trvale uživit rodinu. Od roku 1800 tak bylo především nařizeno, že státní úředníci se smějí ženit, teprve když dosáhnou určitého služebního postavení a tím i minimálního platu. Pro příslušníky armády pak platila další specifická nařízení.*“⁸

⁷ LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, Praha 1999, s. 70–71.

⁸ POKORNÁ, Magdaléna, *Manželství z 19. století: ideál – realita – rozvrat (na příkladu manželů Boženy a Josefa Němcových)*, in *19. století v nás*, ed. M. Řepa, Praha 2008, s. 493.

2.2 Otázka věku

Dojmy o uzavírání manželství ve velmi brzkých letech snoubenců nejsou považovány za mylné, pokud se týkají uzavřených manželství v okruhu šlechty či panovníků. K brzkým zasnubám, třeba už u kojenců, docházelo zejména kvůli politickým a dynastickým záležitostem. Prostí lidé uzavírali manželství po dosažení věku zletilosti.

Hlavním problémem bylo, jak tuto zletilost definovat a vymezit. Ponejprve byla dospělost viděna jako dosažení zralosti sekundárních pohlavních znaků. Soudnictví renesance však postup, kde se za cílem ověření zralosti pohlavních znaků dotyčná osoba ohmatávala, zavrhovalo. Totéž platilo i v období humanismu. Postupně se hranice dospělosti u chlapce ustálila mezi šestnáctým a osmnáctým rokem a u dívek mezi rokem čtrnáctým a šestnáctým. Tato hranice se v čase zvyšovala. Rakouský zákoník z roku 1811 definoval plnoletost v dosažení čtyřadvaceti let. Pro uzavření manželského svazku však dosažení plnoletosti nebylo potřeba, stačilo svolení zákonných zástupců.

Muži, kteří budovali kariéru, se ženili později. Šlo o muže, kteří na své místo doktora, úředníka, učitele či právníka museli ujit trnitou cestu přes praktikantství spjaté s nepříliš vhodným finančním ohodnocením a přes obsazení prozatímních pracovních míst. Jisté finanční prostředky, s nimiž by byli schopni ekonomicky zajistit rodinu, měli až po dosažení definitivního pracovního postu. Obecně převládal názor – pokud muž nemá šanci rodinu hmotně zabezpečit, nemá se raději ženit vůbec. Z toho důvodu se měšťanští muži ženili většinou až po dosažení třiceti let. U dívek měšťanské společnosti bylo vyžadováno uzavírání manželství v brzkých letech. Proto vznikal takový velký věkový rozdíl mezi manželi.

Venkované uzavírali manželský svazek ve srovnání s měšťany poměrně brzy. V 18. století měly dívky v manželských vztazích partnera zhruba o čtyři až pět let staršího, než byly ony samy. V 19. století byl sňatkový věk vyšší a nadále se zvyšoval.⁹

⁹ LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, Praha 1999, s. 71–73.

2.3 Volba partnera

Uzavírání manželství se řídilo striktními pravidly, která byla dodržována budoucími manželi a zejména jejich rodiči. Před žádostí o ruku, zásnubami, ohláškami, svatbou a svatební cestou byl vybírán vhodný partner, a to dle daných kritérií.

2.3.1 Rodiče a jejich role

Rodiče při výběru partnera hráli nemalou roli. Láska neměla téměř žádnou šanci. Pro zcela správný výběr partnera si najímali služby dohazovaček či dohazovačů. Ty zastávaly osoby staršího věku – přátelé rodiny, či rodinní příslušníci, zejména tety, sestřenice či strýcové.¹⁰

Budoucí manželé většinou neměli možnost se ještě před sňatkem blíže poznat. Tak tomu bylo například u Boženy Němcové. Jejím rodičům byl známým doporučen Josef Němec – jakožto muž na úrovni toužící po ženění. A tak dříve, než se Božena Němcová s Josefem Němcem osobně potkala, „byla už ruka v rukávě“.¹¹

2.3.2 Kritéria při výběru partnera

2.3.2.1 Víra

Jedno z kritérií při volbě partnera se týkalo otázky víry. Po celé 19. století měla církev své vysoké postavení a nechtěla se ho vzdát. Velkou roli hrál rakouský občanský zákoník. Ten určoval podmínky vzniku manželských vztahů. Snoubenci měli být oddáni duchovním církve, ke které byli oba nakloněni. Jestliže nebyli totožného vyznání, byla zapotřebí dohoda, která se týkala víry. Šlo o závazek, ve kterém katolík přislíbí, že svého partnera získá pro katolické vyznání a nekatolík nebude mít proti tomuto přislíbu žádné námítky. Tato smlouva se však týkala i potomstva snoubenců. To mělo být vychováváno ve víře katolické. Pokud snoubenci smlouvu katolické církve neuzavřeli, nebylo možné je oddat.

2.3.2.2 Příslušnost k sociální vrstvě

Příslušnost ke stejné sociální vrstvě mezi budoucími partnery se stala zásadou, která se dodržovala. V průběhu 18. století se u šlechtických rodů sociálně nerovné manželství téměř neuzavíralo. V 19. století už tento jev nebyl ojedinělý. Pro muže však uzavření takového sňatku mohlo mít důsledky spojené s rodinnými vztahy a jejich majetkem.

¹⁰ LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, Praha 1999, s. 77–79.

¹¹ LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, Praha 1999, s. 78.

Někteří prvorození jedinci mohli ztratit nárok na rodinný majetek. U ostatních jedinců mohlo být důsledkem úplné přerušování kontaktu s rodinou. Pokud k sociálně-nerovným sňatkům docházelo, muž si bral většinou dívku, která pocházela z nižších sociálních vrstev, avšak ze zámožnější rodiny, která zaručovala bohatství a majetek. Věno, které bylo do manželství vloženo, tak mohl muž investovat do budování kariéry.

Velmi často se dívka měla vdát za muže, který vykonává stejnou profesi jako její otec. Mlynáři tak počítali s dcerou ze mlýna, profesori a právníci zase s dcerou úředníků.¹²

Při uzavírání manželství byl brán v potaz také majetek a s ním spojené věno. Věno bylo považováno za zdroj ekonomického bohatství dívky a její rodiny.¹³ Označovalo majetek a finance. U venkovanů pod něj ještě mohlo spadat domácí vybavení či dobytek.¹⁴ Stalo se předmětem, o kterém se vedly debaty mezi rodiči nevěsty a ženichem při uzavírání manželské smlouvy, jelikož nebyla dána jeho výše. Pokud ze strany rodičů nevěsty nebyla smluvní povinnost týkající se výše věna dodržena, ženich její náhradu mohl požadovat soudní cestou.¹⁵ Po muži bylo požadováno ekonomické zajištění budoucí rodiny. Žena měla do manželství vložit věno, aby muži pomohla tomuto požadavku dostat.¹⁶

Buržoazní vrstva viděla manželství jako prostředek k ziskům. Jestliže byl partner vhodně zvolen, podnikání mohlo nabýt zcela nový směr a prosperitu. K tomu docházelo zejména u mužů, kteří se ženili pro zisk peněz či výhodných obchodních styků. Poměrně časté bylo uzavírání manželství, ve kterém si muž za svou nastávající manželku vybral dívku, jejíž otec byl obchodník, u kterého byl muž zaměstnán. Výjimkou nebyly ani sňatky mezi příbuznými. Zde šlo jen a pouze o zachování, případně rozšíření rodinného majetku.

„Manželství bylo pro střední vrstvu ekonomickým a společenským stavebním materiálem.“¹⁷ V uzavřených manželských vztazích existovaly výjimky představující

¹² LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 113–115.

¹³ POKORNÁ, Magdaléna, *Manželství z 19. století: ideál – realita – rozvrat (na příkladu manželů Boženy a Josefa Němcových)*, in *19. století v nás*, ed. M. Řepa, Praha 2008, s. 491.

¹⁴ LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, Praha 1999, s. 82–83.

¹⁵ POKORNÁ, Magdaléna, *Manželství z 19. století: ideál – realita – rozvrat (na příkladu manželů Boženy a Josefa Němcových)*, in *19. století v nás*, ed. M. Řepa, Praha 2008, s. 491–492.

¹⁶ LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, Praha 1999, s. 82–83.

¹⁷ Citováno dle AMBRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy*, Brno 2005, s. 73.

svazek založený na citech a lásce. Většina manželství středních vrstev však byla uzavírána na základě racionálního úsudku.

U nižších vrstev, vykonávajících svou práci na venkově a ve městech, se jednalo v podstatě o totéž. Partner byl vybírán na základě racionálního uvážení.¹⁸

2.3.2.3 Pověst

Výběr partnera nemálo ovlivňovala také otázka dobré pověsti. Zejména u dívek byla nutností. U mužů se řešilo především to, aby byl schopný svým příjmem ekonomicky zajistit rodinu. V úvahu se bral i mužův charakter. Muž měl být svědomitým, schopným dosáhnout stanoveného cíle, zkušeným a mravným. Sexuální minulost mužů společnost tolik neřešila. U dívek platil opak. Dívka měla do manželského vztahu vstoupit jakožto panna. Jestliže tomu tak nebylo, její svůdce se s ní měl zasnoubit, „*nebo, nedá-li se to učiniti, musí ji dostatečně zaopatřiti, aby se špatněji vdáti nepotřebovala, jako kdyby zprzněna nebyla bývala*“.¹⁹ Pokud se tak nestalo, dívka byla brána za dívku padlou. Potencionálním partnerem ztráta panenství s někým jiným, než jím samým tolerována nebyla. Jisté názorové uvolnění týkající se předmanželského styku nastalo až po první světové válce. Do té doby byl v rámci „*kupecké morálky*“ na „*požadavek neporušenosti zboží*“ kladen důraz.²⁰

¹⁸ AMBRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy*, Brno 2005, s. 73–76.

¹⁹ Citováno dle LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 116.

²⁰ Citováno dle LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 116.

2.4 Manželský vztah a jeho realita

V 19. století bylo téměř ojedinělé, aby žena nevstoupila do manželského vztahu. Ženy byly k manželskému vztahu vedeny a nuceny ho považovat za radost, čest a povinnost. Uzavření manželského vztahu pro ně znamenalo ekonomické zajištění. Dívka byla na vdavky připravována už od dětství. Existovaly však i ženy, které se za celý svůj život neprovdaly a zůstávaly svobodnými. Těm se říkávalo staré panny. Mnoho žen se rozvedlo, svého partnera opustilo či ovdovělo.

Většina žen považovala manželství za ideál. Tento postoj v nich umocnilo zejména už od dětství vštěpování obrazu manželského vztahu jako idyly. Ženy pak manželství považovaly za základnu, ve které měly možnost zůžitkovat to, co do nich bylo vštěpováno už od dětství.

Být manželkou ženě zajišťovalo jisté postavení. Podle zákona byla manželka podřízena muži, jelikož byla definována jako jeho majetek. Většina právních norem nezobrazovala ženu v manželství jako nezávislou. Skutečnost každodenního manželského života však byla složitější. Role manželů téměř vůbec neodpovídaly tomu, jak byly zobrazovány v sentimentálních románech či kázáních. Manželé ve vztahu řešili boj o moc a dominanci, konflikty a s nimi spojené sjednání kompromisů, rozdělení rolí a odlišné názory.²¹

Svatební cesta byla v 19. století rituálem, který novomanželé absolvovali ve dnech mezi dnem svatby a cestou k novému domovu. Tato tradice se na evropský kontinent dostala z Anglie ve třicátých letech 19. století. Novomanželé z Čech si pro svou svatební cestu vybírali místa jako je Švýcarsko či Paříž.

Literatura, týkající se lékařství, se o těchto svatebních cestách nevyjadřovala jako o dobrém nápadu. Považovala je za pro ženu zdraví ohrožující. Novomanželé ji však podnikali, i když ne všichni, kvůli nedostatku finančních prostředků, a to zejména za účelem vzájemného poznání. Pro manžele cesta znamenala jistý odpočinek od návštěv přátel či příbuzných.

Po svatební cestě se novomanželé snažili o založení vlastního domova. Pro většinu žen byla role manželky ctí. Provdané ženy se oblékaly a chovaly tak, aby svému okolí

²¹ AMBRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy*, Brno 2005, s. 71.

dávaly patřičně najevo svůj stav. Úkolem žen ze šlechtického a měšťanského prostředí bylo muže reprezentovat. Chování, vzhled a způsoby ženy měly být v souladu se společenským postavením muže. Pokud tomu tak nebylo, mohlo dojít k ohrožení jeho sociálního statusu.²²

Zájmy muže se přikláněly k rozvoji podnikání, vedení živností, statků, ale také k rodinnému životu. Žena měla muže podporovat, chápat ve všech ohledech jeho konání a „*vyplňovat s radostí každou nejskrytější jeho myšlenku*“.²³ Muž od své ženy očekával, že bude opečováván a uctíván. Po ženě byla vyžadována poslušnost. V manželství měl mít dominantní postavení muž, nikoliv žena.²⁴

Existovala manželství, ve kterých manželka nespravedlnost necítila a dokázala muži, který na ni kladl požadavky, vyhovět. Dochované výpovědi však poukazují na skutečnosti manželství, ve kterých žena spíše trpěla, ačkoliv se mohlo na první pohled zdát, že manželský svazek byl harmonický a zcela bez chyb. Příkladem může být manželství Magdaleny Dobromily Rettigové ve kterém „*na tisíce slz vylila, na tisíce jich do srdce uzavřela a usmívavou tváří přikryla*“.²⁵ Disharmonie se projevovala i v manželských vztazích Boženy Němcové a Karoliny Světlé. Ta byla zapříčiněna zejména intelektuální nerovností mezi partnery.²⁶

Manželství, ve kterém se oba partneři snažili o vzájemné štěstí a vyhovění si, nebylo mezi vyššími a středními vrstvami ojedinělé. U nižších vrstev se výrazně drželo pojetí manželství patriarchálního.²⁷ U nepřiliš zámožných či velmi chudých vrstev obyvatel musela být žena v manželství muži poddána. Bylo nepřijatelné, aby byla v manželském svazku dominantní. Přes den tvrdě dřela a starala se o potomstvo. V noci po ní muž, velmi často pod vlivem alkoholu, vyžadoval sexuální uspokojení. V té době bylo nepřipustné, aby se žena proti muži jakkoliv vzbouřila. Měla dostát svému údělu.²⁸ Je ale těžké určit, zdali tomu tak ve skutečnosti bylo, jelikož obraz života těchto

²² LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 119–120.

²³ Citováno dle LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 120.

²⁴ LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 120.

²⁵ Citováno dle LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 121.

²⁶ LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 121–122.

²⁷ AMBRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy*, Brno 2005, s. 79.

²⁸ LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 122.

nešťastných manželství je nám poskytován prostřednictvím rozhodnutí soudů, týkajících se rozluky manželství či ličením povahy manželství lidovou slovesností.

Informace ohledně manželství středních vrstev, ve kterém údajně převládalo uspokojení a vzájemné partnerství, nám dokládají prameny jako deníky a dopisy. Ty, na rozdíl od lidové slovesnosti, mohou poskytovat důvěryhodnější pohled na povahu manželství, jelikož se jedná o prameny předkládající soukromé záležitosti.²⁹

„Muž je pevná, ušlechtilá borovice

Která zachmuřeně stojí na pobřeží bičovaném mnohými vlnami;

Žena zase vděčná, útlá vinná réva

Jejíž ohebné úponky bor ovíjejí.

A něžně zakrývají jeho drsnou kůru...“³⁰

O manželství v 19. století můžeme hovořit jako o vztahu, ve kterém pevným, silným a statným byl muž a jím podmaněná byla žena. Tuto představu nám předkládá literatura a příběhy 19. století, realita byla ale jiná. Úryvek textu spíše znázorňuje jakési uspořádání rolí v manželství. Ve skutečnosti ve většině manželství byli na sobě závislí oba partneři, a nejen pouze žena na muži. Pokud by nebylo jednoho z manželů, ten druhý by svou roli mohl vykonávat jen stěží.

Zákony týkající se evropské společnosti se však k manželství vyjadřovaly takto: *„Podle Pruského všeobecného zemského práva z roku 1794 je manžel přirozenou hlavou své rodiny... Z toho vyplývá – soudě podle rozumu – že manžel je pánem své domácnosti a hlavou své rodiny. A když do ní vstoupí žena z vlastní rodiny..., je do jisté míry podřízena jeho moci.“³¹*

Angličan William Blackstone přichází s komentářem k manželskému zákonu, vydanému v roce 1756. Dle jeho interpretace je v tomto zákoně žena v manželství zobrazena jako mužův majetek. Zdůrazňuje, že vlivem této skutečnosti si tak muž se svou ženou v rámci norem zákona může nakládat, jak se mu zlíbí, třeba ji i zneužívat. I přesto, že ženy s tyrany v manželských vztazích mohly mít co dočinění opravdu jen zřídka, mnozí muži neopomíjeli ukazovat svou autoritu, jelikož: *„Většina vztahů se*

²⁹ AMBRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy*, Brno 2005, s. 79.

³⁰ Citováno dle AMBRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy*, Brno 2005, s. 77.

³¹ Citováno dle AMBRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy*, Brno 2005, s. 78.

*pružně a harmonicky odvíjela v jistém – právním, hospodářském a kulturním – rámci, založeném na patriarchální moci.*³²

V 19. století se manželé ze všech společenských tříd snažili o vytvoření vztahu, který bude založen na partnerství a doplňování se. Některé ženy se v manželském vztahu s fyzickým či psychickým násilím ze strany manžela potýkaly, ale i přesto muž ženě v manželském svazku poskytoval zázemí, či záruku toho, že žena a rodina bude ekonomicky zajištěna.³³

Až společenské změny na přelomu 19. a 20. století docílily jistých změn v manželských vztazích. Ve společnosti se objevovalo stále více vzdělaných žen a s nimi spojená jejich úspěšnost v profesní sféře. Vzhledem k těmto skutečnostem se ženy mužům ve společnosti vyrovnávaly a jejich dominance ve společnosti, ale i v rodině sílila.

Model manželství, ve kterém dominantním byl muž, přecházelo k manželství postavenému na vzájemné solidaritě. Vznikl nový model manželství, jehož základnou byla láska, porozumění, ale i vzájemná tělesná přitažlivost. Uvolnění se týkalo také otázek spojených s pohlavním stykem – ten byl povolen před uzavřeným sňatkem. Žena však nadále měla být chápající a tolerantní manželkou.³⁴

Na sklonku 19. století existovalo jen velmi málo neprovdaných žen. Ženy uzavíraly manželství, avšak s jistým očekáváním. Pokud však očekávání vůči manželům nebyla naplněna, jejich zvyšující se ekonomická nezávislost dovolovala z manželského vztahu odejít.³⁵

³² AMBRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy*, Brno 2005, s. 78–79.

³³ AMBRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy*, Brno 2005, s. 79.

³⁴ LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 122.

³⁵ AMBRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy*, Brno 2005, s. 71.

2.5 Nevěra a rozpad manželství

Východiskem z manželského vztahu bez lásky bylo pro většinu jedinců vedení milostného života. Už od středověku se objevovaly vztahy mimomanželské, ale i nevěra.

Ve středověku a raném novověku byla nevěra ze strany žen tvrdě trestána, i přesto se objevovala, a ne zřídka. U žen bylo cizoložství prověřováno soudem, ale i manželem. Pokud byl manžel svědkem onoho činu cizoložství, mohl svou manželku ale i jejího milence zabít. K tomu docházelo zejména u šlechty, a to kvůli důrazu na zákonné potomstvo. Trest smrti se týkal také cizoložství třídy měšťanů. V čase se však tresty za cizoložství zmírňovaly.

V 18. století už nevěra nespádala pod trestní právo. Nadále však byla považována za nekalost a odsouzena veřejným míněním. Ve středu zájmu byla hlavně ženská nevěra. K mužské se společnost nevyjadřovala, byla řešena, až když skutečně ohrožovala manželský a rodinný vztah.

O cizoložství se veřejně nemluvalo. Nevěrné však byly pranýřovány společností. Tak jako například Božena Němcová, která mimo manželství vedla milostné vztahy s muži. Společnost odsoudila i dceru Sofie Podlipské či Karolinu Světlou, a to i přesto, že nevěrnou manželovi nikdy nebyla a s Janem Nerudou se pouze osobně stýkala. Dle církve byla nevěra brána jako neomluvitelný čin.

Útěky z nešťastných manželských vztahů byly jistě pro ženy jednou z možností, avšak uskutečnění této praxe bylo poměrně složité. Pokud k nim docházelo, jednalo se spíše jen o dočasné úprky při rozepři, které opakovaně skončily návratem k manželovi a usmířením. Církev považovala manželství za svaté a trvala na tom, aby se nerozlučovalo. Pokud k rozluce přece jen došlo, jedinci měli být oprostěni od všech povinností týkajících se manželství a v budoucnu nemohli uskutečnit sňatky nové.

Protestantství se na rozluce manželství dívalo jinak – rozvod povolovalo. Manželství partnerů bylo definitivně zrušeno a rozvedení mohli nadále uzavírat nové manželské sňatky.

Rok 1868 znamenal v Rakousku jisté uvolnění v otázkách týkajících se uzavření manželství. Byl povolen občanský sňatek, který umožňoval i případný rozvod manželů. Tento akt zasáhl církvev, jelikož nerozlučitelnost manželství byla jednou z jejích tezí.³⁶

³⁶ LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 122–125.

2.6 Manželství Boženy a Josefa Němcových

„Mužovi se nelíbí, že se tak zcela oddávám spisovatelství, raději by viděl, abych virtuózní hospodyni byla – nahlížím, že bychom šťastnější byli a že on šťastným se cítit nemůže, když nemá ženu, jak by si jí přál, ale nemohu si pomoci, není to prázné slovo, věř, že nemohu – v hospodářství jsem pouhý bezdušný stroj.“³⁷

V pasáži dopisu, který zaslala Božena Němcová svému příteli a rovněž pozdějšímu redaktorovi některých jejích děl Janu Helceletovi, si můžeme povšimnout společenských dobových norem, tedy toho, jakou představu měla tehdejší společnost o manželce. Žena měla být manželkou, která se poctivě stará o domácnost a slušně hospodaří s rodinnými financemi.

O povaze manželství Boženy a Josefa Němcových je nám známo poměrně dost informací. Zdrojem pro poznání jejich manželského vztahu jsou osobní korespondence obou manželů a jejich věrných přátel. Jedná se tedy o důvěrné materiály, které v nás při jejich studiu mohou budit jisté rozpaky, jelikož nahlížíme do sféry zcela soukromé, avšak bez nich bychom toho o životě společnosti minulých let věděli opravdu pramálo.

Paragrafy v zákonech a zákonných opatřeních 19. století se vyjadřují o manželství jako o posvátné instituci, vzniklé za účelem rozmnožování a spadající pod církevní soud. Manželství mělo být uzavíráno v souladu a s naplněním těchto zákonných opatření. Ovšem skutečná povaha manželství mohla být zcela jiná. Jeho realitu nám mohou dokládat prameny zasahující do soukromí života – deníky, paměti, korespondence.

Psaní deníků bylo oblíbenou činností dívek. Této zálibě se ale většina z nich věnovala do té doby, než uzavřely sňatek. Paměti psávali většinou muži, ale obrazu manželského života v nich nebyla prozatím věnována dostatečná pozornost. Proto významným pramenem pro získání pohledů na manželský život pro nás může být korespondence. Korespondenci manželů Němcových Magdaléna Pokorná považuje za prostor, ve kterém se zrcadlí jejich manželství. Proto z ní ve své práci vychází.

³⁷ Citováno dle POKORNÁ, Magdaléna, *Manželství z 19. století: ideál – realita – rozvrat (na příkladu manželů Boženy a Josefa Němcových)*, in 19. století v nás, ed. M. Řepa, Praha 2008, s. 491.

Plno historiků zkoumalo na manželství Boženy a Josefa Němcových především to, v čem byli oba partneři odlišní.³⁸ Například Milena Lenderová se v monografii *Žena v českých zemích od středověku do 20. století* zmiňuje o Němcové jako o ženě, která Němce převažovala svým intelektem a disharmonie jejich manželství mohla pramenit právě z této skutečnosti.³⁹ Partnery však spojovala a sblížovala spousta věcí, které měli společné. Oba se navzájem podporovali a doplňovali. Spojoval je smysl pro spravedlnost, vlastenectví. Byli to lidé všímaví. Zajímali se o dění kolem sebe. Oba usilovali o pokrok a změny k lepšímu. Byli stateční, otevření a vzdorující dobovým konvencím. Avšak oba nedokázali ustoupit a tím, čím do sebe naráželi, byly jejich tvrdohlavé povahy.

Jejich krize započala v čase, kdy byli manželé sledováni policií. V té době se u nich vyskytoval také nepříznivý zdravotní stav a Němec byl nespokojen se svým pracovním uplatněním. To vše se odráželo v rodinném soužití. Rodina strádala finančně. Josef ztrácel své společenské postavení a nedařilo se mu řádně uplatnit, a tak finančně zaopatřit rodinu. Viníka hledal ve své ženě.

Nesoulad oba manželé měli i ve výchově dětí. Němcová se vlivem těchto skutečností rozhodla Josefa opustit. Jejich manželství však právně rozvedeno nikdy nebylo, k čemuž přispěla zejména skutečnost, že oba manželé byli katolíci a jejich manželství tak bylo považováno za nerozlučitelné, přičemž případná rozluka manželství byla možná jen v případě vzájemné dohody ze strany obou manželů a vyplacením finanční částky za vykonání procesu.

Výjimečnost Boženy Němcové nelze popřít, otázkou je, zda by tomu tak bylo, i kdyby se nestala ženou Josefa Němce.⁴⁰

³⁸ POKORNÁ, Magdaléna, *Manželství z 19. století: ideál – realita – rozvrat (na příkladu manželů Boženy a Josefa Němcových)*, in 19. století v nás, ed. M. Řepa, Praha 2008, s. 491–495.

³⁹ LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 121.

⁴⁰ POKORNÁ, Magdaléna, *Manželství z 19. století: ideál – realita – rozvrat (na příkladu manželů Boženy a Josefa Němcových)*, in 19. století v nás, ed. M. Řepa, Praha 2008, s. 495–501.

3. Odras manželského svazku na literární půdě

3.1 Kalibův zločin

3.1.1 Vznik díla a námět

Realistická próza 80. let 19. století se soustředila na venkov a jeho sociální proměny. Autoři chtěli zobrazit to, jak na psychiku jedince působí společenské prostředí. Snažili se najít hlubší souvislosti mezi sociálním prostředím a psychikou jedince. „*Vesnice byla zbavena ideální atmosféry a byla nazírána v složitosti sociálních procesů, které v ní probíhaly.*“⁴¹ Osud i povaha jedinců byly determinovány prostředím venkova.

Takovéto realistické prvky jsou zobrazeny v románu *Kalibův zločin*.⁴² Sám K. V. Rais byl venkovánem. Dle Jaroslavy Janáčkové mu tato skutečnost dopomohla kriticky analyzovat venkovský život.⁴³

Román vyšel poprvé v roce 1892 v časopise *Světobzor*. O tři roky později byla vydána jeho knižní podoba.⁴⁴ Časopisecká verze románu se od té knižní lišila svým závěrem. K. V. Rais v ní připojil epilog, v podobě zprávy z novin, ve kterém byl Vojtěch Kaliba obžalován. Soudní řízení spolu s veřejným míněním rozhodlo ve prospěch Karly a staré Boučkové. K. V. Rais přiloženým epilogem poukázal na „*tzv. malou, trpěnou zločinnost v každodenním soukromém životě současných lidí, mezi nimiž se člověk hodný toho jména stává nutně zločincem proti své vůli, jenom tím, že se brání*“.⁴⁵

3.1.2 Fabule

Vojtěch Kaliba je postarší mládenec, kterému zemře matka. Jeho otec mu chce přenechat rodinné hospodářství a odejít na výměnek. V hospodářství však chybí žena, a tak si Vojta musí najít nevěstu. Jeho švagr Smrž ho zavede k Boučkovým, kteří mají neprovdanou mladou dceru Karlu. Vojtovi se zalíbí a rozhodne se, že se s ní ožení.

Po svatbě se Karla, i se starou Boučkovou, nastěhuje k Vojtěchovi do stavení. Karla se k Vojtěchovi chová chladně, po narození syna se její odtažitě chování prohlubuje. V záchvatu zlosti Vojtěch Karlu napadne a je odsouzen k trestu do vězení. Mezitím, co si Vojtěch odpykává trest, Karla požaduje rozvod manželství a obývá hospodářství.

⁴¹ HAMAN, Aleš, *Trvání v proměně: Česká literatura devatenáctého století*, Praha 2010, s. 274.

⁴² HAMAN, Aleš, *Trvání v proměně: Česká literatura devatenáctého století*, Praha 2010, s. 274–275.

⁴³ JANÁČKOVÁ, Jaroslava, *K. V. Rais* in *Dějiny české literatury III*, Praha 1961, s. 465. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicce/dejiny/dejiny-ceske-literatury/128-dejiny-ceske-literatury-3>.

⁴⁴ DOLEŽEL, Lubomír, *Narativní způsoby v české literatuře*, Příbram 2014, s. 86.

⁴⁵ JANÁČKOVÁ, Jaroslava, *Český román sklonku devatenáctého století*, Praha 1967, s. 115.

Vojtěcha pustí z vězení o den dříve. Ve svém vlastním stavení nachází Karlu, starou Boučkovou, ale také vojáka Rachotu. Dozvídá se, že není otcem dítěte. Nešťastnou náhodou při hádce zabije Karlu motykou. Jeho samého raní mrtvice.⁴⁶

3.1.3 Kompozice

L. Doležel zdůrazňuje důslednou lineární syžetovou konstrukci románu bez opakujících se motivů. Sled románu je chronologický, proto je na první pohled znát jeho nepatrné narušení. Dle Doležela je motiv, plnící specifickou funkci, zobrazen až v určitém kontextu, nikoliv na očekávaném místě lineárního syžetu. V románu se konkrétně jedná o motiv obřadu v kostele, který je zmíněn až v rozvzpomínání se Vojtěcha při cestě z vězení. Motiv akce se tak stává duševním motivem.

Příběh románu je formován zejména vztahy mezi postavami Vojtěcha, Karly a staré Boučkové. To, jak se mění jejich postoje a vášně v průběhu děje, se odráží v jejich jednání. Konstrukce příběhu je tvořena z dialogických scén těchto postav, které příběh románu posouvají.

3.1.4 Postavy

Vypravěč vytváří portréty bez ohledu na to, jak je daná fikční postava pro román důležitá. O psychologické rovině postav nás vypravěč příliš neinformuje, zato precizně popisuje jejich vnější rysy. Zaobírá se popisem tělesné konstrukce, gest, výrazů tváře či ošacení. Takovéto portréty společně tvoří jakousi galerii postav.

Vnější popis jedince není závislý na jeho vnitřních povahových rysech, tak jak tomu bylo u romantických próz. Portréty osob tak nevykazují žádnou souvislost s tím, jaké má daná postava morální hodnoty. Prostřednictvím vypravěče nám není známá motivace postav pro jejich jednání, tuto funkci zastává v románu samotná řeč postav.⁴⁷

Jaroslava Janáčková dodává, že jednání postav je determinováno vášní. Tato vášně může mít více podob. Vášně milostná se objevuje u Karly ve vztahu k milenci Rachotovi a ze strany Vojtěcha ke Karle. Vášně podtrhující vlastní prospěch na úkor druhého je patrná u postavy švagra Smrže a staré Boučkové.⁴⁸

⁴⁶ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974.

⁴⁷ DOLEŽEL, Lubomír, *Narativní způsoby v české literatuře*, Příbram 2014, s. 88–94.

⁴⁸ JANÁČKOVÁ, Jaroslava, *K. V. Rais in Dějiny české literatury III*, Praha 1961, s. 475. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/dejiny/dejiny-ceske-literatury/128-dejiny-ceske-literatury-3>.

Vojtěch Kaliba

„[...] veliký, silný, ramenatý, snad asi pětatřicátník. Na mohutné kulaté hlavě měl rozházeny kaštanové chundely měkkých vlasů, nízké čelo s třemi hlubokými rýhami, velké, modré, poněkud vypoulené oči. Tváře měl plné, zdravě červené, opálené.“⁴⁹

Pozornost k této postavě upíná samotný název románu.⁵⁰ Vojtěch Kaliba je typický dobrák, který po smrti své matky zdědí rodinný statek. Je postavou, která se v průběhu děje vyvíjí – nejprve se mu do ženění nechce, následně svolí a očekává šťastný spokojený manželský vztah. Manželství je však pro něj utrpením. Svůj úděl trpně snáší. V průběhu manželství je zklamán. Jeho zklamání graduje až ve vzpouře, ve které se nechtěně stává vrahem.

Karla

„Byla jen prostředně velká, ale plná, jako opleskaná. Vlasy měla černé, sčesané zpátky a velmi husté, se stočenými rulíky, líce kulatá, snědá, zdravá, oči veliké a černé. Byla hezká, jenom oči jí chvílemi divně zasvítily, řasy se zchmuřily a pohled pak nabyl zvláštního divokého, skoro škaredivého výrazu, jenž upomínal na matku.“⁵¹

Karla je pohledná mladá dívka. Sama si je vědoma své krásy. Je vypočítavá, Vojtěcha si chce vzít jenom proto, aby ve veřejném mínění ochránila samu sebe před pohrdáním za to, že by se stala svobodnou matkou.

Stará Boučková

„Byla ještě statná, zdravá panimáma, ačkoliv tváře i čelo měla vráskami notně rozryty. [...] Smějíc se, ukazovala, že má v dásních již jenom několik silných zubů. Hovořila rozplesklým, tahavým, trochu zpívavým hlasem, jak to takové podhoračky umějí.“⁵²

Stará Boučková představuje postavu intrikánky. Je aktivní a čilá. Dokáže se bravurně přetvařovat. Je prospěcháčkou, která pro dosažení svého využívá vlastní dceru.

Smrž

„Smrž byl z hor, a třebaže v Ostružině žil již odmlada, lišil se od zdejších lidí, mírných a klidných, svým hybem a živostí. Byl trochu brepta. Měl černé, husté, uhlažené vlasy,

⁴⁹ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 18.

⁵⁰ JANÁČKOVÁ, Jaroslava, *Český román sklonku devatenáctého století*, Praha 1967, s. 115.

⁵¹ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 43.

⁵² RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 39–40.

pod nose silné kníry, jejichž konce uměl zvláštním šubnutím koutků úst vzpřimiti do výše.“⁵³

Smrž je švagrem Vojtěcha. Je postavou chamtivce. Jde mu jen a pouze o vlastní dobro. Často se posmívá a popichuje ostatní okolo sebe. Je zistný, potřebuje mít kontrolu nad ostatními – má strach z toho, aby ostatní neměli něčeho víc, než má on sám.

3.1.5 Uzavřené manželství

Uzavření manželství Karly a Vojtěcha je ujednáno mezi Smržem a starou Boučkovou. Stará Boučková ujednává sňatek své dcery jen kvůli penězům a majetku, který její dcera sňatkem získá. Rodiče Vojtěcha se do výběru partnera nevměšují, avšak stále je tu patrný značný vliv rodinných příslušníků – Smrž je Vojtěchovým švagrem.

Karla vůči uzavření manželství s Vojtěchem neprojevuje téměř žádný odpor. Vojtěcha osobně zná: *„Ani bych už byla pana Kalibu nepoznala, a přec jsem se na něj pamatovala od předloňské ‚hlučné‘ packé pouti; tenkrát tam byl s maminkou a naše maminka mi je o kázání ukazovala [...]“*⁵⁴ Její motivace pro uzavření sňatku je podnícena tím, že čeká dítě s vojákem Rachotou. Karla moc dobře ví, že jako svobodná matka by byla veřejným míněním opovrhována: *„[...] když jsem poprvé poznala, co se se mnou stalo, bylo mně ouzko, hanba, třásla jsem se při pomýšlení, jak se mi všecko bude smát. Když jsem si vzpomněla na toho – projížděla mne zlost, že si je pěkně na vojně a já že jsem tu tak zůstala [...]. Když jste se pak zmínila o Kalibovi, byla jsem hned při tom [...].“*⁵⁵ Proto proti rozhodnutí své matky, aby si vzala Vojtěcha, nevzdoruje: *„[...] nic vám nedělám po vůli. Dřív jste pořád říkali: ‚Nech toho Rachotu‘ [...] a teď jsem ho nechala, držím se toho – chlapa starého [...].“*⁵⁶ K Vojtěchovi nechová žádný cit. Její rozhodnutí uzavřít s ním sňatek je čistě racionální.

Karla v manželském vztahu neprojevuje téměř žádné city. Její pohled je znuděný, nejeví žádný zájem o práci na hospodářství, většinou jen: *„[...] sedíc u stolu, pletla nebo šila, hodně často zívala [...].“*⁵⁷ Narození syna její nezájem a lhostejnost prohlubuje. Vojtěcha se snaží odhánět od sebe, ale i od dítěte: *„Když mi to dítě chce brát, zrovna*

⁵³ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 19–20.

⁵⁴ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 43.

⁵⁵ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 197.

⁵⁶ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 78–79.

⁵⁷ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 113.

*bych ho odkopla!*⁵⁸ Odejít od Vojtěcha nemůže, zůstala by jako svobodná matka s dítětem, což v tehdejší době byla ostuda rodiny a finanční nezajištění: „*Jenom se pamatuj, ať něco neprovedeš, vždycky si vzpomeň, co by sis byla počala.*“⁵⁹ Sama v sobě cítí rozpor – je nucena v manželství zůstat a přetvářovat se, i přesto, že jí je Vojtěch odporný: „*Když jste se pak zmínila o Kalibovi, byla jsem hned při tom – ale teď mi je hrozno na to vše pomyslit! Pořád abych se byla přetvařovala, strach a hrůza mě drtily i rozpalovaly, noci jsem probděla, modlila se i proplakala [...].*“⁶⁰

Východisko z nuceného sňatku tedy spatřuje ve snaze se Vojtěcha zbavit. K tomu jí dopomůže její vlastní matka. Po vesnici stará Boučková roznáší klepy o tom, jak je Vojtěch surový, a že pije: „*I je dobrák, ale rád si někde přihne a pak bývá trochu kruták.*“⁶¹ Snaží se, aby Vojtěcha vyprovokovala a on se vůči Karle zachoval hrubě. Její cíl je naplněn, když Vojtěch Karlu skutečně uhodí. Zatímco si Vojtěch odpykává ve vězení trest, Karla se pokouší završit svůj plán, který by ji vysvobodil z nuceného nešťastného manželství. Vojtěchovo násilí použité proti ní, je pro ni podnětem pro to, aby mohla podat žádost o rozvod. Než jejich manželství rozvedou, Karla je z nešťastného manželství vysvobozena – smrtí.

Vojtěchův otec a matka neviděli pro synovo ožení žádnou motivaci, a tak ho do svatby nenutili: „*Ani jsme hochu do toho nehnali [...]. I vždyť nemá zmeškáno [...].*“⁶² Po smrti matky je ze strany sestry Nány a jejího muže Smrže na Vojtěcha vyvíjen tlak, aby si našel ženu, která by mu pomohla s hospodářstvím: „*[...] musí [se] oženit, co by taky dělal [...].*“⁶³ Postavy jsou v situaci, ve které se snaží získat vlastní prospěch. Nutí Vojtěcha ke sňatku pod záminkou, že je jeho otec starý a na hospodářství už nestačí. Jejich motivace je spojena s penězi, které mají být po svatbě Vojtěcha Náně vyplaceny: „*Holky dostaly po tisíci, až se ožením, dostane každá ještě tři sta [...].*“⁶⁴

Výběr vhodné partie je iniciován Smržem, podnícen touhou po získání hospodářství. Smrž moc dobře ví to, že pokud se mu podaří Vojtěcha oženit, nejen že jeho ženě vyplatí slíbenou částku, ale bude moci vést nabyté hospodářství, jelikož Karla patří

⁵⁸ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 197.

⁵⁹ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 196.

⁶⁰ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 197.

⁶¹ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 199.

⁶² RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 27.

⁶³ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 26.

⁶⁴ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 51.

k jeho vzdáleným příbuzným a majetek by byl tam, kde má, a to v rodině. Což se mu nakonec podaří: „*Smrž je v chalupě pečený vařený, všechno tam vede jako hospodář.*“⁶⁵

Vojta se do námluv nehrne, víceméně k nim cítí odpor: „*Abych se přiznal, jdu tuze těžko [...].*“⁶⁶ Cítí se na ženění starý: „*Poslouchejte, nechce se mi, jsem už na to starý!*“⁶⁷ Má obavy z velkého věkového rozdílu: „*Taková holka dvaadvacetiletá a já starý otesek!*“⁶⁸ Je bázlivý, nevěří si: „*Mám z toho strach – kdepak já s ženskými [...]*“⁶⁹ Přesto svolí, snad kvůli svému otci, který stárne a na hospodářství nestačí.

Jeho odmítavý postoj k ženění se změní při prvním setkání s Karlou. Karla se mu zalíbí: „*Hned jak ji tu spatřil poprvé, napadlo mu, že je to dívka jako pivoňka [...].*“⁷⁰ Nadbíhá jí, až se i ostatní diví: „*Pořád takový rozumný a najednou se zpraští a žene se jako beran [...].*“⁷¹ Jeho láska je tak silná, že se rozhodne si Karlu vzít: „*[...] bude to teda, jen co ty tři ohlášky projdou [...]*“⁷² Vojtěch je ze svatby nadšený: „*Vojta jako omládlý v chalupě pořádek ve všem. Z očí se mu stále dívala tichá radost, blažený úsměv nemizel z úst.*“⁷³

Jeho otec, i přesto, že by mu svatba Vojtěcha ulehčila jeho stáří tím, že by mohl odejít na výměnek, nemá z rozhodnutí Vojtěcha radost – bojí se o statek, ale i o syna. Navíc vidí možné překážky, které by mohly manželský vztah ohrozit: „*Holka je proti němu mladá [...].*“⁷⁴ Nespokojuje se i Vojtěchova sestra Manka, která se snaží přinutit otce, aby svatbu Vojtěchovi ještě rozmluvil: „*[...] ti ho chytli jako žhavi, ta stará i mladá, takového dobráka dobrého, a přijdou a sednou pěkně do tepla.*“⁷⁵ Otec se však do těchto záležitostí nechce vměšovat. Vojtěcha vidí jako svéprávného člověka, který je schopen se rozhodnout sám. Jediné, co má otec ve své kompetenci, je ujednání svatební smlouvy. Otázka týkající se výše věna není řešena. Vojtěch má Karlu opravdu rád, majetek či peníze nebere v potaz.

⁶⁵ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 241.

⁶⁶ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 32.

⁶⁷ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 38.

⁶⁸ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 36.

⁶⁹ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 37.

⁷⁰ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 42.

⁷¹ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 59.

⁷² RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 68.

⁷³ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 73.

⁷⁴ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 63.

⁷⁵ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 59–60.

Nedbaje na nespokojenost otce i sestry, bere si Karlu. Představuje si manželství s Karlou jako manželství jeho otce a matky – šťastné a láskyplné: „*Tam budou spolu žít jako dříve tatínek s maminkou.*“⁷⁶

Po svatbě, kdy se k němu do stavení nastěhuje Karla, spolu s její matkou, je Vojta plný nadšení. Vypravuje historky, má radost, že se naplnily jeho představy o tom, že se ožení. Avšak „*něco mu [...] přece scházivalo, něco, co mělo rozehřát, rozradostnit, osvětit starou světnici jasným štěstím.*“⁷⁷ Ale říkával si: „*Co pořád chci – vždyť je všechno dobře!*“⁷⁸

Vojtěcha mrzí Karlino chladné chování. Nechápe její odmítavý postoj po tom, co se vzali: „*Vtom mu zas napadlo, jak se k němu měla, když chodíval do Vidovic [...] I potom jej ráda vidala, dováděla, smála se [...] Co byli svoji, nebyla taková ani jednou.*“⁷⁹ Ale přesto její chladné chování snáší.

Z narození syna se těší, načas zapomene na bolest, kterou mu způsobuje jeho žena, avšak ne na dlouho: „*Věčnou nevrlostí Karlinou a tím, že ho od dítěte pořád odháněla, byl všecek ztupělý a sotva mluvil [...]*“⁸⁰ Manželský vztah doprovází čím dál tím více hádek. Vojtěch „*[...] přestal již důvěřovat, že se Karla změní.*“⁸¹ Cítí, že ho Karla nenávidí. Navíc: „*Počal věřit slovům Nániným, že ho Karla mámila, že si ho vzala jen proto, aby seděla v teple, aby [...] přišly do svého a mohly dělat paní.*“⁸²

Neustálý odpor Karly, její nezájem, myšlenky na to, že se schází s vojákem Rachotou, a navíc bolest z toho, že je od dítěte odháněn, donutí Vojtěcha k zoufalému činu – uhoří Karlu – „*[...] až jí hlava bouchla do stěny.*“⁸³

Po návratu z vězení je Vojtěch plný zklamání, bolesti, ale i zoufalství z nevydařeného manželství, které ovšem, dle jeho náboženské morálky, nelze ukončit: „*Copak to na světě jde? Co kněz spojil, svět nerozdvojí!*“⁸⁴ Když vidí ve stavení vlastní ženu s vojákem Rachotou, uvědomí si, že byl celý ten čas klamán. Bolest se zvyšuje, když

⁷⁶ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 86.

⁷⁷ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 110.

⁷⁸ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 110.

⁷⁹ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 147.

⁸⁰ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 204.

⁸¹ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 210.

⁸² RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 211.

⁸³ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 229.

⁸⁴ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 241.

zaslechne slova staré Boučkové: „*Kadliku, Kadliku, křikni: tata – ta-ta-ta [...]*“⁸⁵ Jako muž se cítí ponížen. Z muže toužícího po šťastném a spokojeném manželství se stává zoufalec, plný zklamání a bolesti s chutí se mstít. Východisko z bolesti, trpnosti, ale i zoufalství spatřuje v zabití soka. To se mu však nepodaří, a namísto něj zabije svou milovanou ženu Karlu: „*Já ji zabil – Kadličku jsem zabil!*“⁸⁶ Vojtěch se tak v manželství stává trpící obětí, ale i mstitelem.

3.2 Maryša

3.2.1 Vznik díla a námět

Drama bratří Mrštíků *Maryša* se v literatuře objevuje na přelomu 80. a 90. let 19. století. V těchto letech je literatura obohacena o dramatická díla zabývající se sociální tematikou.⁸⁷ Cílem bratří Mrštíků bylo prostřednictvím dramatu *Maryša* podat přesvědčivý obraz tehdejší vesnice a osudy vesnického obyvatelstva. Inspiraci pro svou tvorbu našli ve skutečných životních osudech lidí žijících na venkově. Vilém Mrštík upozorňoval na to, že drama *Maryša* bylo napsáno jako obraz tehdejšího rozkladu rodiny a jejích hodnot. Oba autoři popisují dílo, jako dílo zabývající se sociální tematikou.

Kritika *Zábavných listů* se k dramatu vyjádřila zcela jasně – „*Drama Maryša jest skutečný, ničím nefalšovaný obraz života našeho lidu venkovského.*“⁸⁸ Drama zobrazuje tvář doby ve vývoji české vesnice pod vlivem kapitalismu. Lidé, jím ovlivnění, dychtí po bohatství a pro peníze jsou schopní udělat téměř cokoli. V protikladu s nimi jsou lidé zobrazováni jakožto oběti, které se ještě proti těmto kapitalistickým způsobům nedokážou nikterak vzepřít.⁸⁹

Alois Mrštík v knize *Nit' stříbrná* ve stati *Legendy o Maryši* uvádí, že podkladem pro napsání této hry mu bylo tehdejší nuceně uzavřené manželství v každé vesnici a že s takovýmto případem nuceného sňatku přišel do styku během svého života na vesnici.

⁸⁵ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 259.

⁸⁶ RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974, s. 260.

⁸⁷ ČERNÝ, František, *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000, s. 166.

⁸⁸ Citováno dle ČERNÝ, František, *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000, s. 167.

⁸⁹ ČERNÝ, František, *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000, s. 166.

Zmiňuje se o konkrétní selské rodině, ve které rodiče svou dceru donutili ke sňatku s bohatým vdovcem.⁹⁰

Sama Vilémova žena Božena ve svých pamětech, nesoucích název *Mrštíkové*, dodává, že k zpracování dramatu *Maryša* byl Alois Mrštík inspirován osudem selské dívky Marie Horákové žijící v Těšanech, kde sám učil. Tato Marie byla taktéž, jako Maryša v dramatu, donucena k sňatku s vdovcem. Její osud však nebyl tragický jako ten Maryšin. Marie Horáková měla šťastné manželství.

Za námět tohoto dramatu je považována typická situace českého venkova – velmi častý sňatek dívky se starším mužem, a to z donucení, bez jakýchkoliv zájmů o dívčiny city k muži.⁹¹

3.2.2 Fabule

Maryša je dcera bohatého sedláka Lízala. Její láska je nakloněna k chudému Franckovi. Maryšin otec však dceru donutí, aby si i přes svůj odpor vzala za manžela bohatého vdovce Vávru. Maryša pod nátlakem povolí a Vávru si vezme. Její manželství však není šťastné. Východiskem z nešťastného manželství je pro ni čin – otrávení Vávry, který Maryša vykoná.⁹²

3.2.3 Kompozice

Drama je rozděleno do pěti jednání. Alois Mrštík ve vzpomínkách *Nit stříbrná* ve stati *Legendy o Maryši* konstatuje, že drama není dílem, které by bylo naprostou skutečností. Dílo označuje za smyšlené. Je protkáno typickými skutečnostmi života venkovanů. První akt předkládá jako jím vymyšlený. Pro tvorbu aktu třetího Alois využil vyprávění jednoho z jeho přátel o události z vedlejší vesnice, které je líčeno jako roztržka mezi sokem a soupeřem, týkající se citů k dívce. Čtvrtý akt udává za vymyšlený, zpracoval ho společně se svým bratrem Vilémem. K pátému aktu ho navedla vzpomínka na jednání poroty při jeho studiích v Brně. Pře se týkala mladé ženy, která se rozhodla

⁹⁰ MRŠTÍK, Alois, *Nit stříbrná: výlety pod čáru, drobnosti, vzpomínky, črty a poznámky, úvahy a jubilejní články, plotky i pamfletky a všelijaké nápady lepší i horší na světle vydává Alois Mrštík*, Praha, 1926, s. 234. Dostupné z: <https://digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:66706dfd-5749-11e3-8d00-0050569d679d>.

⁹¹ PÁLENÍČEK, Ludvík, *Doslov*, in *Maryša*, Praha 1958, s. 108.

⁹² Mrštíkové, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956.

otrávit svého muže, tyрана, aby dosáhla klidu. Porota ji osvobodila a ona s penězi, které získala prodáním veškerého majetku, utekla se svým milencem.⁹³

Dílo je uzavřeno aktem, ve kterém Maryša nasype do kávy Vávrovi jed. Tento závěr však nebyl jediným, který byl bratry Mrštíky vymyšlený. Měl ještě dvě odlišné možnosti. Mršítkové se od nich distancovali. První měl ukončit drama tím, že Maryša spáchá sebevraždu, a to skokem ze svahu. Druhý závěr díla měl zobrazovat Vávrovu smrt střelbou z pušky.⁹⁴

3.2.4 Postavy

Postavy v díle znázorňují typické charakterové vlastnosti společnosti českého venkova sklonku 19. století. Prostřednictvím těchto postav nám jsou zobrazovány pomyslné dva světy. Svět spojený s násilím a utlačováním, jehož představitelé jsou v díle zobrazeni jako zastánci Lízalů a Vávřů, a svět nezámožných obyvatel vesnice, v díle představován chudým Franckem.⁹⁵ F. X. Šalda se zmiňuje o závislosti postav na reálných životních skutečnostech, tedy o jisté determinaci postav: „*Jedinci, lidé Mršítkovi, jsou odvislí z velké části od okolí, prostředí krajinného, čistě fyzického a přírodního předem. Jsou jen jeho výrazem a reflexí. Mezi prostředím a jimi navázány jsou nejtěsnější nitě styku, jednota soucítění a ochotná prolnavost vlivu.*“⁹⁶ Sám dodává, že této determinaci postavy vzdorují. Jakožto buřiči jsou v díle zobrazováni konkrétně Maryša s Franckem.⁹⁷

Lízal

Lízal je Maryšiným otcem a sedlákem vlastnícím hospodářství. Představuje veřejného a politického reprezentanta vesnice, která procházela vývojem. Charakterově je typickým českým furiantem. Jeho starostí jsou peníze a touha po jejich získání. Na svou dceru se dívá očima obchodníka, považuje ji za svůj majetek, se kterým má možnost nakládat tak, jak se mu zlíbí. Vůči své dceři je bezohledný. Svou bezohlednost dokonale skrývá pod maskou starostlivého sedláka.

⁹³ MRŠTÍK, Alois, *Nit stříbrná: výlety pod čáru, drobnosti, vzpomínky, črty a poznámky, úvahy a jubilejní články, plotky i pamfletky a všelijaké nápady lepší i horší na světlo vydává Alois Mršík*, Praha, 1926, s. 234–235. Dostupné z: <https://digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:66706dfd-5749-11e3-8d00-0050569d679d>.

⁹⁴ PÁLENÍČEK, Ludvík, *Doslov*, in Maryša, Praha 1958, s. 111–112.

⁹⁵ PAROLEK, Radegast, *Bratři Mršítkové a jejich Maryša*, in Maryša, Praha 1956, s. 19–21.

⁹⁶ Citováno dle ČERNÝ, František, *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000, s. 167.

⁹⁷ ČERNÝ, František, *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000, s. 168.

Lízalka

Maryšina matka představuje ženu, která si pevně střeží své nabyté bohatství. K dceři se chová nemilosrdně, nemá pro ni zastání a pochopení. Zneužívá náboženské morálky své dcery pro to, aby Maryša přestala klást odpor vůči uzavření manželství s Vávrou.⁹⁸

Vávra

Vávra je ovdovělým bohatým mlynářem a otcem tří dětí. Jeho pověst není zrovna nejlepší – byl nevěrníkem a utrápil svou ženu. Představuje surového muže. Maryšu si nechce vzít z lásky, ale pro vidinu nabytí peněz, které by mu mohly dopomoci z finanční krize.⁹⁹

Francek

Postavu pracujícího člověka zobrazuje Francek. Spadá do nižší sociální vrstvy, k chudině. Nebojí se bojovat proti nepravostem a křivdám bohatých typů vesnického obyvatelstva.¹⁰⁰ Josef Holeček se však o Franckovi zmiňuje jako o postavě zkažené, ukazujíc zvráceného mladíka.¹⁰¹

Maryša

Maryša je v díle ústřední postavou. Její láska k Franckovi ji nutí k odtržení se od pout prostředí, ve kterém žije. Její morálka a náboženské smýšlení jí ale toto odtržení nepovolují, proto je označována jako postava nacházející se na rozcestí. Proti uzavření sňatku s vdovcem Vávrou podává rozumné námítky či se dovolává soucitu, avšak není vyslyšena.¹⁰² Josef Holeček Maryšin vzdor, týkající se nuceného sňatku s Vávrou, považuje za boj proti společenským konvencím, které byly na vesnici zcela běžné. Proto Maryšu označuje za postavu bez jakékoliv mravnosti.¹⁰³

Někteří literární kritikové neviděli ve vývoji postavy Maryši motivaci k vraždě Vávry. Upřednostňovali by završení díla sebevraždou Maryši. Dle A. Procházky však „*Maryša nadevšecko a výlučně miluje svého Francka. Pro něj schází a hyne trápením. Ochotna je za něj dáti i svůj život. Její nenáviděný muž však, jež pokládá za hlavního původce svého neštěstí, chce miláčka srdce jejího zabít, učiní pokus o to. Tu vzbouří se v ní*

⁹⁸ PAROLEK, Radegast, *Bratři Mrštíkovi a jejich Maryša*, in *Maryša*, Praha 1956, s. 21–26.

⁹⁹ PÁLENÍČEK, Ludvík, *Doslov*, in *Maryša*, Praha 1958, s. 113.

¹⁰⁰ PAROLEK, Radegast, *Bratři Mrštíkovi a jejich Maryša*, in *Maryša*, Praha 1956, s. 27.

¹⁰¹ Citováno dle ČERNÝ, František, *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000, s. 167.

¹⁰² PAROLEK, Radegast, *Bratři Mrštíkovi a jejich Maryša*, in *Maryša*, Praha 1956, s. 31–33.

¹⁰³ Citováno dle ČERNÝ, František, *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000, s. 167.

všecko [...], jediná ji ovládne myšlénka, jediná snaha: zachrániti svého hochu. Jak, na tom jí nesejde, každý prostředek je tady dobrý, vždyť nemá sama čeho ztratiti, [...] a tak tedy vraždí svého muže. Psychologicky docela správné..., neboť jiného východu neměla, nechtíc s milencem prchnouti a obávajíc se patrně, i kdyby sama se zahubila, že muž mohl by ze msty přece Francka zabítí...“¹⁰⁴

3.2.5 Uzavřené manželství

Vznik manželství mezi postavou Maryši a Vávrou je ujednáván mezi Lízalem a Vávrou. Maryšina matka Lízalka v tomto aktu nefiguruje. Zastává spíše pasivní postoj, který je v souladu s obrazem vztahu patriarchálního manželství dominujícího v 19. století. Je však zřejmé, že budoucnost dcery v otázkách manželství byla s Vávrou z její strany řešena. Její motivace k uzavření dceřina manželství byla spíše záležitostí společenského konsensu, týkajícího se brzkých sňatků dívek: „*Musí to být, dokáď je čas.*“¹⁰⁵, „*Proto říkám, pryč s ňó – pryč! Dokáď je čas. Stane se neštěstí a to ti jí potom nebude líto?*“¹⁰⁶ Tento postoj je pak v dramatu podněcován rovněž postavou Maryšiny tety Strouhalky: „*[...] vdě se, dokud seš mladá – shrbacenó si tě žádné nevezme. Jako ta přezralá hruška je pak člověk – nikdo o ňu nezavadí, každé do ní kopne.*“¹⁰⁷

Na manželství je Strouhalkou, zástupkyní starší generace, nahlíženo jako na skutečnost, ať je jakákoliv – i trpěná, na kterou si jedinec zvykne: „*Nemůže být nic horšího, než takový manželství. Člověk pořádně usnót nemůže a ráno, dyž vstává, jako by na vodě vstával [...].*“¹⁰⁸, „*Ale to je jenom na čas, než si člověk zvykne.*“¹⁰⁹

Motivací Lízala pro ujednání sňatku mezi Maryšou a Vávrou je ekonomické zajištění dcery a získání majetku do rodiny. Pro výběr partnera si Lízal nenajal služby dohazovače. Sám Vávru Maryše vybral. Jeho výběr byl ovlivněn zřejmě postavením sebe samého: „*Já pán – ty pán [...].*“¹¹⁰ Tato praxe byla častým jevem při výběru vhodného partnera do manželství v 19. století.

Akt ujednávání manželství je spojený se smlouváním, týkajícím se výše věna, která má být od rodičů nevěsty do manželství vložena. Lízal využívá nepříznivé situace

¹⁰⁴ Citováno dle ČERNÝ, František, *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000, s. 168–169.

¹⁰⁵ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 95.

¹⁰⁶ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 96.

¹⁰⁷ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 78–79.

¹⁰⁸ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 78.

¹⁰⁹ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 78.

¹¹⁰ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 64.

Vávry: „*V záložně seš dlužen, v Brně seš dlužen, dáňky ti stojí [...]*.“¹¹¹ ve svůj vlastní prospěch a smlouvá s Vávrou o nižší částce. Vávra vlivem špatné finanční a sociální situace: „*Děcka roztrhaný, špína z nich jen kape, dobytek zdechá a kde kdo ruce má, krade jako straka. [...] Statku moc a dohledu nikde.*“¹¹², toto stanovisko Lízala odmítá: „*Co vy dáváte, je málo. – Do mléna je to málo...*“¹¹³ Smlouvání je ukončeno stanovením částky a podložené smlouvou. Celý tento akt je obrazem vlivu rodičů na výběr partnera a proměny vesnice vlivem kapitalistického myšlení. Maryša je zde brána jako pouhopouhý předmět smlouvání.

Sám Vávra zpočátku o manželství nepřemýšlí. Zastává postoj, že by mu z jeho finanční krize pomohlo spíše jeho hospodářství: „*Myslím, že to dám do pachtu anebo to prodám.*“¹¹⁴ Posléze však se sňatkem souhlasí, snad pod vlivem nátlaku Lízala: „*[...] žena ti umřít neměla. Tak zůstat nemůžeš. – Domluv se a je.*“¹¹⁵ a vlastního úsudku, že pro jeho děti a sebe samého bude toto rozhodnutí nejlepší. Problém spočívá v uzavření manželství pouze za účelem ekonomického zajištění.

Vávra k Maryše cítí pouze tělesnou přitažlivost. Zachovává k ní však vlídný postoj. Nevykonává na ni nějaký nátlak. Dokonce se zastává jejího vzpurného chování, kterým reaguje na sňatek proti její vůli: „*Půjde-li po dobrým – půjde. Ve zlým nespravíte nic ani vy, ani já. – Nechte ju bét.*“¹¹⁶ Jeho vlídnost však končí tam, kde Maryšin postoj (v situaci vzpoury) vyvrcholí ublížením Vávrovi škrábnutím do obličeje a slovy „*Nechte mě!*“¹¹⁷ Vávra nad slovy Maryši přemýšlí „*[...] – jak to tak vypadá – radš bych zůstal tak.*“¹¹⁸, avšak jeho finanční tíseň ho nutí k uzavření sňatku. Maryšin vzdor, spojený s ublížením, v něm probouzí jisté obavy z její dominance. Jeho reakcí se stává jakási výhrůžka podtrhující předpoklad společenské normy – dominantního postavení muže v manželství: „*Ale, jen až budeš má, máš ty vědět, co je poslušnost.*“¹¹⁹

Chladné chování Maryši k Vávrovi v manželském vztahu, nevyplacená smluvená částka věna ze strany Lízala a zejména skutečnost, kdy Francek nadbíhá jeho ženě, je realitou,

¹¹¹ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 52.

¹¹² MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 49.

¹¹³ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 52.

¹¹⁴ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 50.

¹¹⁵ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 50.

¹¹⁶ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 101.

¹¹⁷ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 99.

¹¹⁸ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 100.

¹¹⁹ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 100.

kteřá u Vávry přesahuje míru snesitelnosti. Nedodržení ujednané smlouvy Vávra trestá soudním řízením. Chladné chování Maryši, kteřá k Franckovi chová milostný cit, a Franckovo nadbívání Maryše pro Vávru představuje bolest. Východisko z bolestivé situace Vávra spatřuje v činu – zabití Francka, soka v lásce, kteřý však není vykonán.

Maryše je skutečnost, týkající se uzavření manželství s Vávrou, Lízalem pouze oznámena: „*Vávru si vemeš!*“¹²⁰, a to s neskryvanou radostí podtrhující zejména nabytí majetku do rodiny: „*Takové statek, takové mlén!*“¹²¹ Nejprve tomuto stanovisku nemůže uvěřit, poté pochopí, že je myšleno vážně. To v ní vyvolá jistý vzdor, podnícený zejména láskou k Franckovi, chudému chasníkovi, jemuž byla uložena vojenská povinnost. Maryša k Vávrovi cítí víceméně odpor zejména kvůli skutečnostem spojeným s jeho chováním v manželství: „*Nebožku bil a děvečky si o něm povídají všelijaké věci.*“¹²² Sňatek s vdovcem Vávrou je proti její vůli, nucený, bez lásky – v tom spočívá jeho problematičnost.

Východisko Maryša ponejprv spatřuje ve slitování se ze strany rodinných příslušníků: „*Proboha vás, tetičko, prosím, aspoň vy se ustrňte. Copak už nikdo nemá svědomí? [...] měla byste sama našim domluvit a ne mě ještě do toho hnát zároveň s ostatními.*“¹²³, které není naplněno. Proti nucenému sňatku stále vzdoruje. Dostává se do situace, ve které se dovolává samotných rodičů, ale ani u nich nenachází pochopení. Její poslední možností, jak sňatku s Vávrou zabránit, je pochopení ze strany Vávry. Vávra však vlivem vidiny věna, které by ho mohlo dostat z finančních nesnází nebere na Maryšiny pocity zřetel.

Pod vlivem morálky, spojené s poslušností k rodičům: „*Já vás teda poslechnu, abyste mě proklínat nemuseli, že su nezdárná vaša dcera*“¹²⁴, Maryša k sňatku svolí. Jejím východiskem tak nakonec není útěk, po uzavření sňatku s Vávrou, o kterém také přemýšlela, ale smíření se s realitou, které v ní stále ponechává jistý vzdor a pomstu: „*Já si vás vezmu, pane Vávro, [...] ale máte vy vědět, koho si berete. [...] Bude to život k utopení.*“¹²⁵

¹²⁰ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 68.

¹²¹ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 68.

¹²² MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 67.

¹²³ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 80.

¹²⁴ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 101.

¹²⁵ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 101–102.

I přesto, že Maryša v manželství zastává submisivní postoj a chová se tak, jak se od ženy očekává, je Vávrou bita: „[...] *furt peníze po ní chce – a bije ju.*“¹²⁶ Nucený sňatek a manželství bez lásky v ní zanechalo stopu, která je patrně viditelná i společností navenek: „*Taková suchá, jakási dlóhá – a včil taky taková smutná chodí a enem ty oči jako by se do řeči chtěly dát.*“¹²⁷ Maryša zastává v manželství postoj trpící ženy. Svůj úděl trpně snáší: „*Všemu sem už přivykla – děckám, mužovi, dření, všemu, aji těm ranám.*“¹²⁸ Manželství však vlivem náboženské morálky považuje za nerozlučitelné a posvátné, s rolí manželky věrné a oddané muži: „*Nešťastná su, ale špatná nebudu, rozumíš mně?*“¹²⁹ Útěk s milovaným Franckem do Brna, který by ji z nešťastného manželství vysvobodil, je pro ni porušením poslušnosti rodičům a veřejnou hanbou rodiny: „*Tu haňbu vám neudělám, na to su já lepší, než vy myslíte.*“¹³⁰, tudíž se ho nedopustí, i přesto, že nad ním uvažuje: „*(chvilí sama s sebou bojuje. – Delší pausa. Svěsí ruce nepohmutě a sklesle). Ne – nemožu.*“¹³¹

Pomyšlení na východisko z nešťastného manželského vztahu v ní dřímá už od samého počátku. Při rozhovoru Maryši s otcem se zmiňuje o činu, který bude mít Lízal na svědomí. Jeho podrobnosti nám jsou však známy až při rozhovoru Maryši s Franckem: „*Tak nebo tak – otrávím buď sebe nebo je – ale dlóho trpět nebudu.*“¹³² Myšlenku Maryša promění do reálného jednání ve chvíli, kdy chce Vávra zastřelit Francka. Tento akt je pro Maryšu podnětem k činu a vymaněním se z pout trpěného manželství. Od chvíle potyčky mezi Franckem a Vávrou Maryša doufá v provedení činu. Služku Rozáru posílá za Franckem, aby mu vzkázala, že s ním do Brna odjede až další den. Konečné východisko Maryša spatřuje v otrávení Vávry. Tento akt je pro ni vysvobozením z nuceného sňatku spojeného s nešťastným manželstvím.

¹²⁶ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 117.

¹²⁷ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 111.

¹²⁸ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 132.

¹²⁹ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 141.

¹³⁰ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 133.

¹³¹ MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 144.

¹³² MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956, s. 142.

Závěr

Bakalářská práce pomocí odborné literatury zmapovala manželství uzavřené v 19. století a podala tak ucelený přehled. Analýza literárních děl 19. století, konkrétně Maryši a Kalibova zločinu, poskytla vhled do problematiky uzavřeného sňatku a zhodnotila východiska, postoje a situace hlavních postav ve vztahu k jejich uzavřenému manželství. Ve zmíněných dílech korespondoval obraz manželství s manželstvím uzavřeným v kontextu dobových společenských norem. Literatura realismu, na kterou byla v práci kladena pozornost, může být z tohoto důvodu, skutečně chápána jako obraz dané doby.

Literární díla zobrazují společnost 19. století pod vlivem kapitalistické morálky. Do uzavření sňatku se vměšovali rodiče či rodinní příslušníci za účelem ekonomického zajištění svých potomků či sebe samých. Manželství uzavřená z důvodu racionálních uvážení nebyla šťastná. Jedinci v nucených manželských vztazích trpěli a snažili se z nich vymanit. Jako východisko z nešťastného manželství spatřovaly postavy v uvedených dílech smrt – ať už její podoba byla jakákoliv.

Z mého pohledu může být tato bakalářská práce podnětem k dalšímu výzkumu, jenž by se týkal obrazu manželského vztahu v literárních dílech napříč staletími v kontextu dobových společenských norem. Rovněž by bylo zajímavé zaobírat se postavou ženy jako manželky či muže jako manžela v literatuře daného století či napříč staletími.

Seznam použité literatury

AMBRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy*, Brno 2005.

ČERNÝ, František, *Kapitoly z dějin českého divadla*, Praha 2000.

DOLEŽEL, Lubomír, *Narativní způsoby v české literatuře*, Příbram 2014.

HAMAN, Aleš, *Trvání v proměně: Česká literatura devatenáctého století*, Praha 2010.

HLAVAČKA, Milan (ed.), *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době. II. doplněné a rozšířené vydání*, Praha 2016.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava, *Český román sklonku devatenáctého století*, Praha 1967.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava, *K. V. Rais* in *Dějiny české literatury III*, Praha 1961.

Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/dejiny/dejiny-ceske-literatury/128-dejiny-ceske-literatury-3>. S. 465–485.

KLABOUC, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.

LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*, Praha 1999.

LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.

MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1958.

MRŠTÍKOVÉ, Alois a Vilém, *Maryša*, Praha 1956.

MRŠTÍK, Alois, *Niž stříbrná: výlety pod čáru, drobnosti, vzpomínky, črty a poznámky, úvahy a jubilejní články, plotky i pamfletky a všelijaké nápady lepší i horší na světlo vydává Alois Mrštík*, Praha 1926.

Dostupné z <https://digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:66706dfd-5749-11e3-8d00-0050569d679d>.

POKORNÁ, Magdaléna, *Manželství z 19. století: ideál – realita – rozvrat (na příkladu manželů Boženy a Josefa Němcových)*, in *19. století v nás*, ed. M. Řepa, Praha 2008. S. 491–503.

RAIS, Karel Václav, *Kalibův zločin*, Praha 1974.